

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ СУ РЕСУРСТАРЫН ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ЖӨНІНДЕГІ ДАУЛЫ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

**Альбина
ПРНИЯЗОВА***

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының докторанты, Астана, Қазақстан, a.prniazova@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-8003>

**Алексей
ВОЛКОВ**

Тарих ғылымының кандидаты, Төтенше және Өкілетті Елші, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Дипломатия институтының директоры, Астана, Қазақстан, aleksey.volkov@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9607-4949>

Қолжазбаның редакцияға түскен күні: 20/01/2024

Қайта өңделген күні: 04/03/2024

Қабылданған күні: 11/03/2024

DOI: 10.52123/1994-2370-2024-1162

ӘОЖ 339.926

ҒТАХТК 06.51.51

Аңдатпа. Мақала Орталық Азияда қалыптасқан трансшекаралық өзендердің су ресурстарын пайдалану саласындағы жағдайды зерттеуге арналған, осы саладағы Орталық Азия елдерінің саясатын қалыптастыруға және іске асыруға әсер ететін факторларға ерекше назар аударылды. Орталық Азия мемлекеттерінің тиісті құқықтық құжаттары трансшекаралық өзендердің су ресурстары саласындағы жанжалды жағдайларды реттеудің халықаралық-құқықтық базасымен салыстырылды. Трансшекаралық өзендердің су ресурстарын пайдалану кезінде Орталық Азия елдері арасында туындайтын даулы жағдайларды шешу жөніндегі көпжақты тетікті құрудағы сәтсіздіктердің себептері талданды.

Су ресурстарын басқарудың институционалдық ортасының аяқталмауы, Қазақстан, Қытай және Ресей мүдделерінің сәйкес келмеуі мәселелеріне баса назар аударылды. Бассейн елдерінің әрқайсысы таңдаған шешімнің кейбір жолдары және оларды келісілген іске асырудың нормативтік-құқықтық нормаларының болмауы немесе жеткіліксіздігі талқыланады.

Түйін сөздер: трансшекаралық өзендер, Орталық Азия, су пайдаланушылар қауымдастығы, халықаралық су ағындары, Ертіс және Іле өзендері, Арал теңізі, су ынтымақтастығы.

Abstract. The article is devoted to the study of the situation in the field of water resources use of transboundary rivers in Central Asia, special attention is paid to the factors influencing the formation and implementation of policies of Central Asian countries in this area. The relevant legal documents of the Central Asian states are compared with the international legal framework for regulating conflict situations in the field of water resources of transboundary rivers. The reasons for the failures in the creation of a multilateral mechanism to resolve disputes between Central Asian countries in the use of water resources of transboundary rivers are analyzed.

The emphasis is placed on the issues of incompleteness of the institutional environment of water resources management, inconsistency of interests of Kazakhstan, China and Russia. There are also some solutions that each of the basin countries has chosen, and the absence or insufficiency of regulatory and legal norms for their coordinated implementation.

Keywords: transboundary rivers, Central Asia, water user community, international water flows, Irtysh and Ili rivers, Aral Sea, water cooperation.

Аннотация. Статья посвящена изучению ситуаций в сфере использования водных ресурсов трансграничных рек, сложившаяся в Центральной Азии, особое внимание уделено факторам, влияющим на формирование и реализацию политики стран Центральной Азии в этой области. Соответствующие правовые документы центрально-азиатских государств сопоставлены с международно-правовой базой в статье будем искать данное сопоставление. регулирования конфликтных ситуаций в сфере водных ресурсов трансграничных рек. Проанализированы причины неудач в создании многостороннего механизма по разрешению спорных ситуаций, возникающих между центрально-азиатскими странами при использовании водных ресурсов трансграничных рек.

Акцент сделан на вопросах незавершенности институциональной среды управления водными ресурсами,

несогласованности интересов Казахстана, Китая и России. Называются и некоторые пути решения, которые избрала каждая из стран бассейна, и отсутствие или недостаточность нормативно-правовых норм их согласованной реализации.

Ключевые слова: трансграничные реки, Центральная Азия, сообщество водопользователей, международные водные потоки, реки Иртыш и Или, Аральское море, водное сотрудничество.

Кіріспе

Траншекаралық өзендердің су ресурстарын сумен қамтамасыз ету және бірлесіп пайдалану проблемасы бүгінде Орталық Азия елдерінде ерекше өткір болып отыр. Аймақ елдері арасындағы жоғары гидрологиялық тәуелділік тек қатысушылардың көптігімен ғана емес, сонымен қатар су ресурстарын бөлудің біркелкі емес сипатымен де сипатталады.

Жалпы, Біріккен Ұлттар Ұйымының жүйесінде су ресурстары, соның ішінде санитария саласындағы Біріккен Ұлттар Ұйымының 24 жүйелік агенттіктерінің қызметін үйлестіретін «БҰҰ-Су» ведомствоаралық механизмі бар.

БҰҰ-ның Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымының (ФАО) мәліметтері бойынша да Орталық Азия елдеріндегі су қоры жан басына шаққанда жеткілікті (шамамен 2,3 мың м³). Мәселе тапшылықта емес, теріс пайдалануда. Осы зерттеулерге сүйенетін болсақ, Түрікменстан (5319 м³/жыл), Қазақстан (2345 м³/жыл), Өзбекстан (2295 м³/жыл), Қырғызстан (1989 м³/жыл), Тәжікстан (1895 м³/жыл). Сонымен қатар, Орталық Азия елдерінде ауыл шаруашылығында өнім бірлігін алу үшін дамыған елдермен салыстырғанда су 2,5-3 есе көп жұмсалады екен [10].

Орталық Азия планета ауқымында сумен қамтамасыз етудің ең жоғары деңгейлерінің бірі болып саналады, алайда суды тиімсіз пайдалану, сонымен бірге қазіргі заманғы технологиялардың болмауы, тез өсіп келе жатқан халықты қамтамасыз ету үшін азық-түлік пен өнеркәсіптік өнім өндірісін үнемі ұлғайту қажеттілігі, сондай-ақ суару құрылыстары мен су үнемдеу жүйелерінің тозуы бүгінде ауылда да, шөлді аймақтарда, сондай-ақ өнеркәсіптік орталықтар мен тау бөктерінде су тапшылығын тудырды.

Орталық Азиядағы су ресурстары әрдайым аймақ мемлекеттерінің экономикалық қызметіне айтарлықтай әсер етті және әсер етуді жалғастыруда,

өйткені барлық ірі өзендер трансшекаралық, яғни екі немесе одан да көп елдің аумақтарын кесіп өтеді. Ортақ су экожүйелерімен біріктірілген елдердің бірінің су пайдалануындағы кез келген өзгеріс немесе су объектілерінің мәселесі одан кейін орналасқан көршілес мемлекеттердің су экожүйесіне әсерін тигізеді.

Қазақстанға жыл сайын аз су келетін Қытаймен трансшекаралық өзендердің проблемасы туралы сарапшылар көптен бері айтып келеді. Бірақ бұл тақырып өзектілігін жоғалтпайды. Керісінше, Астана мен Алматыға дейін жеткен су тапшылығының артуы аясында бұл мәселе өзекті және өзекті бола түсуде.

Қытаймен басты проблемалардың бірі - суды теңгерімді пайдалану мәселелерін шешу. Ең алдымен, Ертіс туралы айтып отырмыз. Егер осы мәселеге қазір басты назар аудармасақ, онда таяздыққа байланысты экологиялық апат қаупі тек Шығыс Қазақстан облысында ғана арта бермейді, сондай-ақ Ертіске байланысты тағы үш облыста да ауыз суға қол жеткізу мәселесі өрші бермек. Жағдай көптеген жылдар бойы белгілі, бірақ жүйелі шаралар жоқ, ешқандай өзгеріс жоқ [1].

Қазақстанның Қытаймен трансшекаралық су ресурстары тақырыбы екіжақты қатынастардың бұрыннан келе жатқан проблемаларының бірі болып табылады. ҚР жер үсті су ресурстарының төрттен үш бөлігі Қытайға тәуелді екі су бассейнімен қоректенеді, ол Балқаш-Алакөл және Ертіс.

Батыс Қытайдың белсенді экономикалық дамуына байланысты Қытайдың су тартуының артуы біздің еліміздегі су жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, ҚХР-дағы Қара Ертіс өзенінен қоршаудың ұлғаюы Зайсанның су алуына және өңірдің экологиялық проблемаларына алып келеді. Ертіс өзеніндегі ағын мен деңгейдің төмендеуі Қазақстанның орталық аймақтарын (Қарағанды қаласы

және облысы) Ертіс - Қарағанды каналы арқылы сумен жабдықтаудың нашарлауына әкелді. Сондай-ақ Ертіс ағынының жай-күйі осы өзен ағатын Қазақстанның солтүстік-шығысының бүкіл аумағына теріс әсер етеді. Сөйкесінше, бұл егістіктердегі өнімділіктің төмендеуіне, жайылымдардың деградациясына және шөлейттенуіне, яғни аймақтағы климаттың өзгеруі әкеп соғады [2].

Іле өзені ағынының өзгеруіне байланысты Балқаш көлінің таяздануы да орын алуда. Қазір трансшекаралық өзендердің: Өскемен, Семей, Павлодар, Ресей Омбы жағалауларында орналасқан қалаларда сумен жабдықтау көлемінің және ауыз су сапасының төмендеуі байқалады.

Аталмыш проблемаларды Қазақстан мен Қытайдың екіжақты комиссиясы шеңберінде қазақстандық тарап қойып отыр. Су бөлу туралы келісімге қол қойылады деп күтілуде, бірақ жұмыс өте қиын. Дегенмен оң мысалдар да бар, мәселен: Харгос өзеніндегі "Достық" бірлескен су торабы.

Бұл мәселені шешуге кешенді және көпжақты көзқарас қажет деп ойлаймыз. Мысалы, бұл мәселені "Қытай + Орталық Азия" форматында қоюға болады, өйткені бұған біздің өңірдің барлық елдері, "жоғарғы" елдер және "төменгі" өзендер елдері мүдделі.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізі жүйелік және салыстырмалы талдау болып табылады, ол деректі және ғылыми дереккөздер, ақпараттық, статистикалық материалдар, сондай-ақ ғалымдар мен мамандардың тұжырымдамалық әзірлемелері негізінде кешен мен динамикадағы зерттеу объектісі мен тақырыбын зерттеуге, ең маңызды элементтер мен олардың өзара байланыстарын анықтауға мүмкіндік берді. Трансшекаралық су ресурстарын бөлісу проблемалары адам өмірінің әртүрлі салаларына әсер ететіндіктен, автор пәнаралық тәсілді де қолданды.

Зерттеу нәтижелерінің практикалық маңыздылығы мынада: алынған нәтижелер министрліктер мен ведомстволар сарапшыларының су

және экологиялық мәселелер бойынша нормативтік құжаттардың жобаларын әзірлеуінде, трансшекаралық су ресурстары бойынша халықаралық дауларды шешуде пайдаланылуы мүмкін. Жекелеген материалдар халықаралық қатынастар, Халықаралық экономикалық қатынастар, аймақтану, қақтығыстар, интеграциялық процестер және т.б. курстар шеңберінде жоғары оқу орындарында дәрістер оқу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Нәтижелер

Су дипломатиясы тұрғысынан алғанда су проблемасын реттеу - бұл экономика мен ауыл шаруашылығы мәселелерін ғана емес, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздік мәселесін де қозғайтын мәселе, және оның жетістігіне дипломатия мен бірқатар құрылымдардың үйлесімді жұмысы арқылы ғана қол жеткізуге болады.

ОАА республикалары тәуелсіздік алған сәттен бастап, трансшекаралық өзендердің су ресурстарын пайдалануды реттеу бойынша бірқатар заңнамалық актілер қабылданды, олардың ішіндегі ең маңыздылары:

- Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы, Өзбекстан Республикасы, Тәжікстан Республикасы және Түрікменстан арасындағы мемлекетаралық су ресурстарының көздерін пайдалану мен қорғауды бірлесіп басқару саласындағы ынтымақтастық туралы 1992 жылғы ақпанда қол қойылған Халықаралық келісім [3];

- 1995 жылғы 20 қыркүйекте Нукус қаласында БҰҰ-ның Арал теңізі бассейнін орнықты дамыту жөніндегі халықаралық конференциясында Орталық Азия мемлекеттерінің президенттері қабылдаған Орталық Азия мемлекеттері мен Арал теңізі бассейнін орнықты дамыту мәселелері жөніндегі халықаралық ұйымдардың Нукус декларациясы [4];

- Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы және Өзбекстан Республикасы мемлекеттері басшыларының су-энергетикалық ресурстарды пайдалану туралы 1998 жылғы 17 наурызда Бішкек қаласында қол қойылған өтініші [5];

- 1997 жылы 28 ақпанда Орталық Азия мемлекеттерінің президенттері қабылдаған Алматы декларациясы, онда олар Біріккен Ұлттар Ұйымын және оның мамандандырылған агенттіктерін Арал теңізі бассейніндегі дағдарыстық жағдайға мұқият назар аударуға және осы аймақта қоршаған ортаны қорғау бойынша пәрменді шаралар қабылдауға шақырды (Алматинская декларация [6];

- Қазақстан Республикасының, Қырғыз Республикасының және Өзбекстан Республикасының үкіметтері арасында 1998 жылғы 17 наурызда Бішкек қаласында жасалған Сырдария өзені бассейнінің су-энергетикалық ресурстарын ирригациялық және энергетикалық қажеттіліктерге пайдаланудың келісілген тәртібін жүзеге асыру үшін Сырдария өзені бассейнінің су-энергетикалық ресурстарын пайдалану туралы көпжылдық (негіздемелік) келісімі [7];

- Орталық Азия Ынтымақтастығы Ұйымына мүше мемлекет басшылары кеңесінің шешімі (2003 жылғы 5-6 шілде, Алматы қ.), олар Орталық Азия Ынтымақтастығына мүше мемлекет басшыларының, кеңес төрағасы - ҚР Президентінің өңірлік су-энергетикалық, азық-түлік және көлік консорциумдарының тұжырымдамаларын әзірлеуге халықаралық қаржы институттарының (ХҚДБ, ЕҚДБ, АДБ, ИДБ) басшылығы қолдау көрсетуі туралы шешімін жолдау қабылданды [8];

- сондай-ақ қатысушы мемлекеттер премьер-министрлерінің орынбасарлары басқаратын Су шаруашылығы және отын-энергетика ұйымдары өкілдерінің шешімдері негізінде су қоймаларының жұмыс режимдерін, электр энергиясы ағындарының көлемін, энергия көздерін жеткізуді бекітетін жыл сайынғы үкіметаралық келісімдер [9].

Аймақтағы су бөлу проблемалары оларды толық шешуден әлі алыс, сонымен қатар соңғы жылдары олардың өршуі байқалады. Атап айтқанда, Қырғыз Республикасы мен Тәжікстан Республикасы (Орталық Азия елдерінің су ресурстарымен барынша қамтамасыз етілген) Су ресурстарын бөлу және басқару, оларды ұтымды пайдалану және қорғау бөлігінде трансшекаралық

су ағындарын мемлекетаралық пайдаланудың бұрыннан бар критерийлері мен қағидаттарын қайта қарау қажет деп санайды. Сырдария бассейніндегі және бүкіл Орталық Азиядағы ең ірі болып табылатын Тоқтоғұл су қоймасының (Қырғыз Республикасының аумағында орналасқан) жұмыс режиміне қатысты ең өткір қайшылықтар туындайды. Мұнда, негізінен, Орталық Азияның үш мемлекетінің – Қырғыз Республикасының, Өзбекстан Республикасының және Қазақстан Республикасының мүдделері қақтығысты. Сырдария өзенінің төменгі ағысында орналасқан екі мемлекет Тоқтоғұл су қоймасының ирригациялық режимін сақтауға мүдделі, ал Қырғыз Республикасына оны пайдаланудың энергетикалық режимі тиімді.

Жоғарғы ағыс елдері өз аумағында пайда болатын негізгі су көздерін ішкі байлық ретінде қарастырады, ал төменгі ағыс елдері су ресурстарын ортақ табиғи ресурс ретінде қарастырады және аймақтағы барлық мемлекеттердің пайдалану құқығы тең.

Бұл мәселелердің Қырғызстан үшін маңыздылығы республиканың су бассейндерінің аумағында қалыптасқан күрделі жағдайға байланысты. Еліміздің ең өзекті мәселелері: су тапшылығының өсуі; жер үсті және жер асты суларының ластануы; судың нормативтен тыс орасан зор шығыны; халықты сапалы ауыз сумен қамтамасыз ету; мемлекетаралық су бөлу; халық санының өсуі және экономиканың дамуы салдарынан су ресурстарының сарқылу қаупі деп танылды.

Аталған проблемалардың негізгі себептеріне мыналар жатады: Республиканың су секторын әкімшілік басқарудағы кемшіліктер, ол бытыраңқылықпен сипатталады; су көздерін сақтау, су ресурстарын ұтымды пайдалану және молықтыру мәселелерін шешуге мүмкіндік бермейтін функциялардың әлсіреуі және сектораралық байланыстардың жоғалуы [10].

Енді Қазақстан, Ресей мен Қытай Халық Республикасы арасындағы мәселелерге тоқталайық. Қытай Халық Республикасы өз аумағында Ертіс және Іле өзендерінің су ресурстарын

пайдалануды ұлғайту жөніндегі жоспарларды біржақты тәртіппен іске асыра бастады. ҚХР басшылығы елдің артта қалған аймақтарының бірі болып табылатын Батыс Қытайдың ауқымды дамуын жеделдету туралы мәлімдеді. Осы жоспар шеңберінде еліміздің Сыньцзянь - Ұйғыр автономиялық ауданында "Қара Ертіс-Қарамай" су арнасының құрылысы аяқталуда, ол бойынша Ертістің жоғарғы ағысындағы сулардың бір бөлігі Қарамей қаласының маңындағы мұнай кен орны ауданына тасымалданатын болады [11].

Қытайдың қолында Ресей мен Қазақстанның барлық өңірлерінің болашақтағы дамуының кілті екені анық. 2015 жылы Қытаймен трансшекаралық су ағындарынан алынған кепілдендірілген су ресурстарының көлемі шамамен 23 км³ құрады. Бұл көлем Қазақстанға табиғатты қорғау мақсатында пайдалану үшін қажет болды. Оның ішінде 3,8 км³ өнеркәсіптік қажеттіліктерге жұмсалады. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының деректеріне сәйкес көрші мемлекеттер алатын су көлемі 28,1 км³–тен (2015 ж.) 34,8-41,6 км³-ке (2040 ж.) дейін ұлғаяды. Тиісінше, екі мемлекетте де Қытайға қысымды күшейтуден басқа ештеңе қалмайды, оның ішінде халықаралық қауымдастықтың көмегімен трансшекаралық өзендердің суларын әділ пайдалануға ұмтылу. Қазақстан География институтының ғалымдары "Қазақстанда өзен ағыны ресурстарының болжамды төмендеуіне байланысты су тұтынудың көлемі мен құрылымында елеулі өзгерістер болуы мүмкін, трансшекаралық бассейндерде Мемлекетаралық су қатынастарының шиеленісуі мүмкін" деген қорытындыға келді.

Ресейлік және қазақстандық сарапшылар өз бағалауларында бірауыздан келіседі: егер Қытай Ертістен су алуды едәуір арттырса, ал келешекте бәрі соған келе жатыр, онда Балқаш көлінің одан әрі өмір сүруіне елеулі қауіп төнеді, қысқа мерзімде оның экологиялық тепе-теңдігі бұзылады. Ертістің су ресурстарының жалпы көлемі шамамен 9 км³-ге жететінін ескерсек,

Қазақстан өзеннен су алуды жоспарлап отырғаны Қазақстан мен Ресейдің экономикасы үшін де, экологиясы үшін де ең апатты салдарға әкеп соғады [12].

Сібір мен Орталық Азияның трансшекаралық су және экологиялық проблемалары, мысалы, су бөлудің, трансшекаралық сулардың сапасын бақылаудың барлық мәселелерін үкімет ынтымақтастықтың стратегиялық басымдықтарын айқындай отырып шешеді, бірақ олардың көріністерінің тактикалық мәселелері сирек қарастырылады және көбінесе фактіден кейін, бір немесе басқа оқиға болған кезде және оның салдарын жою қажет. Ынтымақтастық тараптары алдын-ала қабылдаған алдын-алу шаралары оның алдын алуға немесе, ең болмағанда, оның салдарын азайтуға мүмкіндік береді. Бұл табиғи ортаға (су объектілері, атмосфера, т.б.) ластанудың авариялық шығарындыларына және трансшекаралық тасымалдарды есепке алмағанда немесе өзін-өзі тазарту индексі төмен кіші өзендердің аңғарларында немесе орта және ірі жоғарғы ағыстарда экологиялық сыйымды өндірістерді орналастыруға да қатысты [13].

Халықаралық құқықта "суды" меншік құқығы бар табиғи байлық ретінде анықтайтын норма жоқ. Осылайша, су белгілі бір елдің ұлттық мүдделерінің объектісі бола алмайды.

Орталық Азия елдерінің Кеңес Одағының құрамына бір жарым ғасырдан астам уақыт кіргенін және су ресурстарын басқару жүйесі біртұтас құрал ретінде су дипломатиясын қалыптастыру кезінде біртұтас ел аясында құрылғанын ескере отырып, мемлекетаралық дауларды шешу тәжірибесінің жоқтығын, басшылықтың саяси амбициясы мен сенімнің жоқтығын атап өткен жөн.

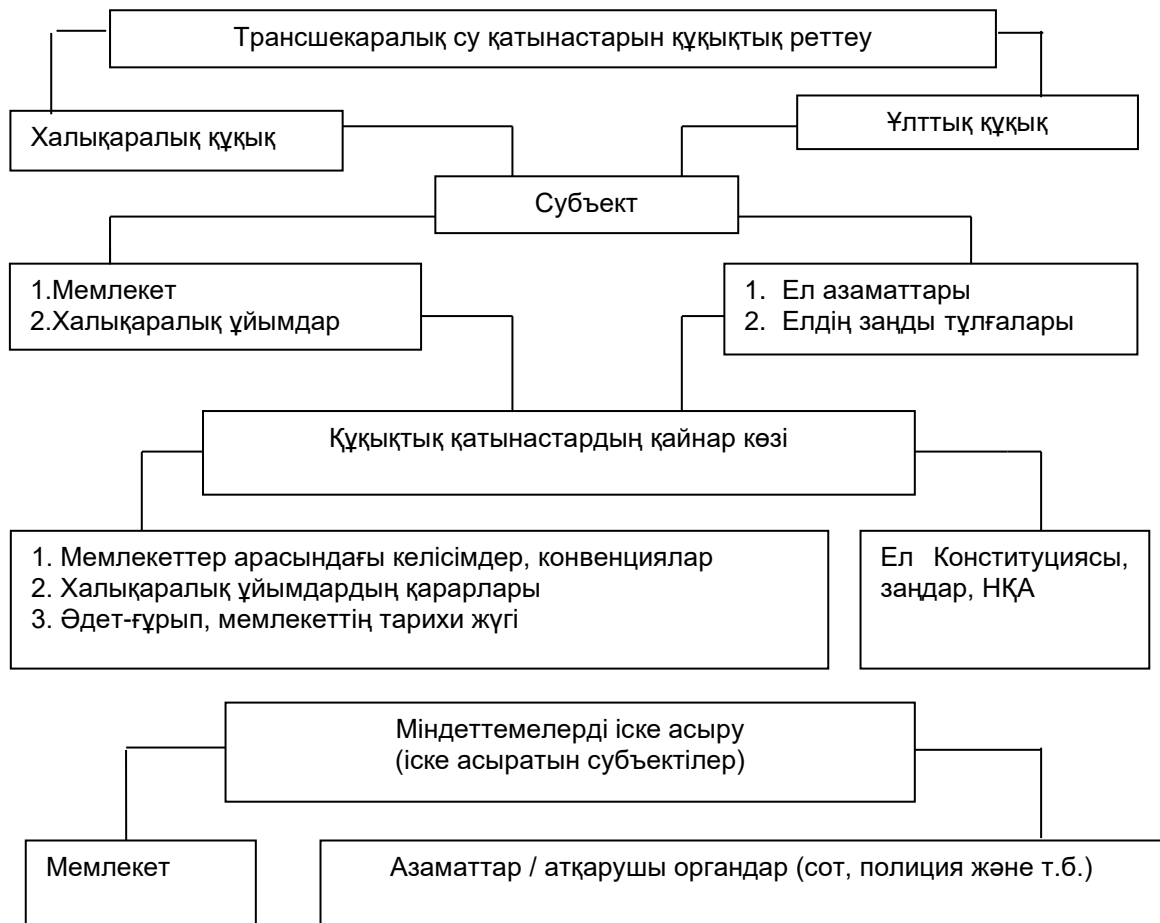
Сонымен қатар, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, белгілі бір қатынастардың қалыптасуы тұтастай алғанда ұзақ процеспен сипатталады. Мысалы, 1992 жылғы трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану жөніндегі Конвенция қабылданғаннан кейін де қатысушы елдердің саны жыл сайын артып келеді, яғни.тіпті су мәселелері жөніндегі негізгі

құжатты мемлекеттер әлі де талқылауда. Салыстыру үшін, су дипломатиясында жеткілікті тәжірибесі бар Еуропа елдерінде Орталық Азия елдері жас Тәуелсіз Мемлекеттер болып табылады және мұнда тәжірибенің болмауы жаңа тәжірибені қалыптастыру және енгізу процесінің күрделілігімен түсіндіріледі.

Траншекаралық су ынтымақтастығын реттеу Орталық Азия елдері арасында қабылданған мәлімдемелердің көпшілігінің декларативті сипатқа ие болуымен, керісінше, ешқандай міндеттеме жүктеместен су ынтымақтастығына қандай да бір өзгерістер енгізуді көздейтіндігімен қиындайды. Іс жүзінде барлық құжаттарда өзіне алған

міндеттемелерді орындаудың нақты және міндетті тетіктері, дауларды шешу рәсімі, олқылықтардың қайталануын және толтырылуын болдырмау тетіктері және т.б. жоқ [14].

Дипломатиялық қатынастар неден туындайды. Автор халықаралық құқықтан деп тұжырымдайды. Тар мағынада халықаралық құқық тәуелсіз құқықтық жүйе ретінде қарастырылады, оның нормалары негізінен мемлекеттердің қатысуымен қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған. Келіссөздер мен елдер арасындағы қарым-қатынастың басқа әдістерінен туындайтын құқықтық актілер халықаралық құжаттарға түседі (Сурет 1).

Ескерту: <https://ecifas-tj.org/structuraupravleniya/>

Сурет 1 - Траншекаралық су қатынастарын реттеуге салыстырмалы талдау

Жоғарыда келтірілген салыстырмалы суреттен көріп отырғанымыздай, егер мемлекет халықаралық-құқықтық қатынастардың субъектісі болса, онда мемлекет Келісімнен, Конвенциядан туындайтын

міндеттемелерді орындауы керек. Ал халықаралық қатынастардың әлемдік тәжірибесінің міндеті осы ресми халықаралық-құқықтық актілер ретінде қабылданатын "келісімдер", "конвенциялар" түріндегі құжаттарды

рәсімдеу болып табылады. Орталық Азия елдері арасындағы құжаттардың көпшілігі декларативті сипатқа ие болғандықтан, олардың міндетті күші жоқ.

Су ресурстарының 18%-дан астамы Ауғанстаннан шыққанымен, Орталық Азия елдері арасындағы дипломатиялық қатынастардың қатысушысы болып табылмайтын Ауғанстанды да ескеру қажет. Ауғанстанның солтүстігіндегі Амудария өзенінде үлкен Куш-Тепа каналы жылдам қарқынмен салынуда. Оның ұзындығы 285 км, ені 100 м болады деп болжануда. Өзбекстан мен Амударияның төменгі ағысында орналасқан Түрікменстанға құрғақшылық қауіп төндіреді. Сарапшылардың пікірінше, жағдайды реттеудің халықаралық-құқықтық тетіктері жоқ, сондықтан шиеленістің өршу қаупі жоғары [15].

Орталық Азияға маманданған Нью-Йорктегі су қауіпсіздігі, басқару және дипломатия жөніндегі сарапшы Джахан Таганова The Diplomat басылымына берген сұхбатында әлемдегі су қорының үштен бірі салынып жатқан Куш-Тепа каналын салу үшін пайдаланылатынын айтты. Амударияның төменгі ағысындағы елдер үшін, әсіресе Өзбекстан мен Түрікменстан үшін сөзсіз проблемаға айналады [16].

Әрине, Орталық Азия елдері әрқашан өңірдегі су, энергетика және экологиялық мәселелер бойынша жан-жақты ынтымақтастықты дамыту ұстанымын тату көршілік, өзара сыйластық, барлық тараптардың мүдделерін қолдау және есепке алу қағидаттарында ұстанғанын атап өткен жөн. Әрине, ХҚЕС осы салалардағы өңір елдерінің өзара іс-қимылына лайықты үлес қосты, сол арқылы өңірлік ынтымақтастықты нығайтуға ықпал етті. Алайда, қолданыстағы және жаңадан пайда болған сын-қатерлер мен қауіптер көбірек шоғырлануды және үйлесімді ынтымақтастықты, сондай-ақ осындай жаңа сын-қатерлер мен қауіптерге жауап бере алатын тиімдірек және тұрақты институционалдық механизмдерді қажет ететіні анық.

Су ресурстары проблемасын тек табиғи ресурстарға ғана емес, сонымен қатар көрші елдерге әсер етудің қуатты

тетігіне де жатқызуға болады. Су мәселелерін реттеу мәселесін шешу "Өңірлік бірыңғай тәсілді" енгізу арқылы ғана мүмкін болады және бұған осындай мемлекетаралық қатынастарды дамыту үшін негізгі платформа қызметін жалғастыратын және өңірде орнықты дамуға қол жеткізуге ықпал ететін ХҚЕС-ті реформалау арқылы қол жеткізуге болады [17].

Су шаруашылығы проблемаларын шешудің оң мысалы ретінде Қазақстандағы ірі гидротехникалық жүйелердің жұмысын реттеуге болады, ол осы объектілерді ірі шетелдік компанияларға ұзақ мерзімді жалға берудің кейбір жағымсыз тәжірибесінен кейін жалға беру қатынастарынан алып шығып, жалпы жүйеге кіре берісте орналасқан және су ресурстарының көлемі туралы алдын ала деректері бар Бұқтырма ГЭС-ін Мемлекеттік корпорацияның басқаруына берді, Қытайдан гидропост арқылы П. Буран, Өскемен және Согра ЖЭС-мен бірлесіп, AES корпорациясының Еуропалық өңірлік бөлімшесінің бөлігі болып табылатын Қазақстан аумағында белсенді жұмыс істейтін AES корпорациясының концессиялық пайдалануына берілген қалған ГЭС-Өскемен және Шүлбі ГЭС-ін пайдалану режимін анықтай алады, топқа "Ертіс Пауэр энд Лайт" ЖШС Басқарушы компаниясы да кіреді. Күн сайын соңғы басқару пункттеріне келесі тәулікке жіберу режимі туралы мәліметтер келіп түседі, ал болашақта олардың маркетингтік қызметтері тұтынушыларға электр энергиясы мен су жеткізу режимін олардың әлеуметтік және экономикалық жоспарлары мен мүдделеріне сәйкес анықтайды. Бұл сөзсіз оң мысал Қазақстан мен Ресей аумағындағы Ертіс өзенінің "жалпы денсаулығын" едәуір дәрежеде айқындайтын аталған ГЭС-ті реттелмеген пайдаланудың Сібір мен Орталық Азияның су және экологиялық проблемаларының алдыңғы сын-тегеуріндеріне жауап болып табылады.

Енді Қазақстан Республикасының трансшекаралық су мәселелеріне тоқталайық. Қазақстан әлемдегі ресурстарға бай елдердің бірі болғанына қарамастан, біздің еліміз толық көлемде қамтамасыз етілмеген аса маңызды ресурс бар - бұл тұщы су.

Су мәселесі өте өткір: Экология министрлігінің мәліметі бойынша, 2000 жылдары орташа көпжылдық өзен ағыны 120 км³ болды, қазір 2023 жылы бұл көрсеткіш 102 км³. [18].

Дүниежүзілік банктің болжамы бойынша, Қазақстандағы су ресурстарының көлемі 2030 жылға қарай жылына 76 км³ дейін төмендейді. Бұл дегеніміз, 8 жылдан кейін елдегі су тапшылығы жылына шамамен 12-15 текше метрді құрайды, яғни шамамен 15% [19].

Қазақстанның үш негізгі "су проблемалары" бар: су ресурстарын елдің өңірлері бойынша біркелкі бөлу, су ресурстарын ұтымсыз басқару және елдің трансшекаралық ағындарға тәуелділігі. Алғашқы екі проблема, өте күрделі табиғи-географиялық жағдайларға қарамастан, мемлекетшілік саясат шеңберінде шешіледі.

Атап айтқанда, 2025 жылға қарай 16 гидроқұрылымды реконструкциялауды, жинақтау көлемі 1,7 км³ болатын тоғыз су қоймасын салуды, суды есепке алуды цифрландыруды және суды нормативтік емес тұтынуды 60-70%-ға қысқартуды көздейтін "Жасыл Қазақстан" ұлттық жобасы іске асырылуда. ҚР Жаңа Су кодексін – уақыт талаптары мен ел мүдделеріне сәйкес су шаруашылығы саласындағы барлық заңнамалық базаны жетілдіруге арналған құжатты жазу бойынша белсенді жұмыс жүргізілуде [20].

Үшінші проблеманы – Қазақстанның трансшекаралық өзендерге тәуелділігін тек ұлттық деңгейде шешу мүмкін емес. Мұнда бірқатар құрылымдардың саяси ерік-жігері мен қажырлы еңбегі қажет, атап айтқанда мемлекет басшыларынан бастап аймақтық билікке дейін, дипломаттардан бастап табиғатты қорғау бөлімдеріне дейін.

Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі Су ресурстары комитетінің деректері бойынша Қазақстанның трансшекаралық өзендерге тәуелділік коэффициенті 46%-дан астамды құрайды. Бұл тәуелділік елдің оңтүстік аймақтарына әсер етеді, олардың экономикасында ауыл шаруашылығының үлесі ерекше.

Жалпы алғанда, Қазақстанның

өзен ағынының шамамен 100 км³ көлемінен ҚХР-дан (Іле және Ертіс өзендері) 20 км³ астам, Өзбекстаннан (Сырдария өзендері) – шамамен 14 км³, Ресейден (Орал өзендері) – шамамен 7 км³ және Қырғызстаннан (Шу және Талас өзендері) - шамамен 3 км³ келеді. Қазақстанның тәуелсіз мемлекет мәртебесінде қалыптасқан кезінен бастап барлық осы елдермен су ресурстарының көлемін де, сапасын да реттеу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Осы келіссөздер үдерісінде елдер жиі әртүрлі мақсаттарды көздейтінін есте ұстаған жөн, сондықтан Қазақстанның "су дипломатиясы" көптеген қиындықтарға тап болады. Үш онжылдықта трансшекаралық өзендердің су пайдалану мәселелері бойынша өзара іс-қимылдың жұмыс жүйесі әзірленді, соңғы жылдары елеулі жетістіктер атап өтілді, алайда шешуді қажет ететін проблемалардың саны әлі де көп [21].

Трансшекаралық өзендердің су пайдалану мәселелерін талқылау және реттеу ынтымақтастықтың көпжақты тетіктері шеңберінде де, екіжақты комиссиялар мен жұмыс топтары шеңберінде де жүзеге асырылады. Егер сіз жеке бағыттарға қарасаңыз, онда мәселе келесідей болады.

Трансшекаралық өзендердегі өзен ағынының ең үлкен көлемі Қытайдан келеді. "Қытай" өзендерінің ішіндегі ең ірісі- Іле және Ертіс, олар еліміздің кіретін су ресурстарының үштен бірін құрайды. Бұл бағыттағы жұмыс өте маңызды, өйткені осы өзендердің есебінен елдің оңтүстік-шығысында су алынады, сондай-ақ Балқаш көлі толтырылады.

Бұл өзендердің Қытайдың Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы арқылы өтуімен қиындайды, оның экономикалық дамуы соңғы онжылдықтарда қарқынды дамып келеді. Мәселен, Қытайда Іле өзенінің бассейнінде 40-қа жуық су қоймасы, 250-ден астам су жинау құрылыстары салынды, 500 мың гектардан астам жер суарылады [20].

Мұндай жағдайда Қытайдан келетін судың санын да, сапасын да қадағалау өте маңызды, сондықтан трансшекаралық өзендер жоғары деңгейдегі екіжақты кездесулердің күн тәртібіндегі міндетті мәселе болып

табылады. Бірлескен жұмыс екі елдің үкіметтері, ауыл шаруашылығы, энергетика министрліктері деңгейінде, сондай-ақ табиғат қорғау ведомстволары желісі бойынша келісімдердің тұтас кешені негізінде жүзеге асырылады.

ҚР Президенті 2015 жылы ҚХР-ға мемлекеттік сапары барысында екі мемлекет басшылары трансшекаралық өзендер мәселелеріне ерекше назар аударылған жан-жақты стратегиялық әріптестік қатынастарының жаңа кезеңі туралы бірлескен декларацияға қол қойды. Негізгі трансшекаралық өзендердің шекаралық гидропосттарының су саны мен сапасын, гидрологиялық және гидрохимиялық ақпарат алмасуын реттейтін құжаттар әзірленіп, қол қойылды [22].

2003 жылдан бастап Қазақстан-Қытай ынтымақтастық комитетінің құрамына кіретін бірлескен комиссия жұмыс істейді. Отырыстар жыл сайын өткізіледі, комиссия шеңберінде 6 жұмыс тобы жұмыс істейді. Бұдан басқа, трансшекаралық өзендердің су ресурстарын қорғау мәселелері Қоршаған ортаны қорғау саласындағы ынтымақтастық жөніндегі қазақстан-қытай комиссиясының қызметі шеңберінде де қаралады.

Ресей Федерациясымен трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғау саласындағы ынтымақтастық 20 су артериясы арқылы жүзеге асырылады. Негізгі келіссөздер процесі Жайық өзені ағынын реттеуге бағытталған, сонымен қатар Қазақстаннан Ресейге Ертіс, Есіл және Тобыл өзендері ағады, олар бойынша да тұрақты талқылау өтеді.

Трансшекаралық су объектілерін пайдалану және қорғау саласындағы, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласындағы үкіметаралық келісімдер құқықтық базаны құрайды.

Қытайдағыдай трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау жөніндегі арнайы комиссия жұмыс істейді, ол трансшекаралық өзендердің су ресурстары мониторингінің жай-күйі мен нәтижелерін, су ресурстарының жай-күйіне әсер ететін кәсіпорындардың шаруашылық қызметіне бірлескен тексерулер жүргізуді, су тасқынын өткізуді, су қоймаларын толтыруды және

халықты және экономика салаларын сумен қамтамасыз ету жағдайларын реттейді [23].

Соңғы жылдары ынтымақтастық күшейе түсті. Мәселен, 2020 жылғы желтоқсанда Қазақстан мен Ресей Орал және Ертіс трансшекаралық өзендерінің бассейндерінің экожүйесін сақтау және қалпына келтіру бойынша бірлескен шаралар бағдарламасын қабылдады.

2021-2024 жылдарға арналған Орал трансшекаралық өзені бассейнінің экожүйесін сақтау және қалпына келтіру жөніндегі ресей-қазақстан ынтымақтастығының бағдарламасы өте өзекті, өйткені бұл өзеннің таяздану проблемасы Қазақстанның экономикасы мен халқына ғана емес, сонымен қатар өзеннің бүкіл экожүйесіне елеулі зиян келтіреді. Бұл бағдарлама экожүйені қалпына келтіру, ластану көздерін түгелдеу және анықтау, су өткізгіштерді қайта құру, бассейндегі су объектілерін тазарту және қалпына келтіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстарды әзірлеу сияқты іс-шараларды қамтиды. Бұдан басқа, Бағдарлама шеңберінде Жайық өзенінің бассейнін сауықтыруға бағытталған іс-шаралар тізбесі қалыптастырылатын болады.

Орталық Азия - бұл су мәселелері үлкен маңызға ие аймақ. Аймақтағы судың біркелкі бөлінбеуі гидроэнергетика, суармалы егіншілік және экология арасындағы оңтайлы тепе-теңдіктің болмауымен қиындайды. Су ресурстарын ұтымды және өзара тиімді пайдалану туралы консенсусты кейде табу өте қиын болуы мүмкін, әсіресе аймақ елдеріндегі тұрақсыз әлеуметтік-экономикалық жағдайда.

Орталық Азия елдерінің трансшекаралық өзендерді пайдалану саласындағы ынтымақтастығының шарттық-құқықтық негізі 1992 жылғы ақпанда Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы, Тәжікстан Республикасы, Түрікменстан және Өзбекстан Республикасы арасындағы мемлекетаралық көздердің су ресурстарын пайдалану туралы негіздемелік келісімді қабылдау арқылы қаланды.

Нарын-Сырдария су қоймаларының каскадын келісілген және өзара тиімді пайдалану мақсатында 1998 жылы Қазақстан, Қырғызстан және

Өзбекстан арасында Сырдария өзені бассейнінің су-энергетикалық ресурстарын пайдалану туралы келісім жасалды, оған кейін Тәжікстан да қосылды.

2000 жылдан бастап Қазақстан мен Қырғызстан Республикалары арасында Шу және Талас өзендерінде мемлекетаралық пайдаланудағы су шаруашылығы құрылыстарын пайдалану туралы Келісім қолданыста болды.

Келіссөздердің көпжақты форматы да алға жылжуда. Мәселен, қазір вегетациялық кезеңде «Бахри Точик» су қоймасының жұмыс режимі бойынша үшжақты уағдаластықтар (ҚР-ӨР-ТР) іске асырылуда, бұл Сырдария өзенінің орта ағысында, оның ішінде «Достық» каналының қазақстандық бөлігіне қажетті су беруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әрине, бірқатар проблемалық сәттер бар. Мәселен, Өзбекстан Түркан аралында атом электр станциясын салуды жоспарлап отыр, ол Қазақстанмен келісілуі тиіс. Сонымен қатар, Арнасай ойпатын толтыру жүзеге асырылуда, бұл Қазақстанның су мүдделеріне де әсер етеді.

Қазақстандық дипломатияның Арал мәселесін шешуге қосқан елеулі үлесін атап өткен жөн. Бүгінгі таңда аймақтың мемлекеттері арасындағы Халықаралық Аралды құтқару қоры (ХҚЕС) мен оның құрылымдары арасындағы өзара іс-қимыл айтарлықтай оң нәтиже берді [24].

20 жыл ішінде Арал теңізі бассейні елдеріне көмек көрсету жөніндегі үш бағдарлама (ПБАМ) шеңберінде Орталық Азия елдерінің үкіметтері Арал теңізі бассейнінде көптеген экономикалық, экологиялық, әлеуметтік жобаларды іске асыру үшін 28 миллиард доллар инвестициялады. Осылайша, Қазақстанның ХҚЕС-ке төрағалық ету кезеңінде (2008-2013 жж.) әлеуметтік-экономикалық, экологиялық және гуманитарлық бағыттағы 44 жобаны қамтитын ПБАМ-3 әзірленді және бекітілді.

Соған қарамастан, Арал теңізі және, ең алдымен, Солтүстік Арал проблемасы бірлескен су пайдалану мәселелерінде ауыр сәт болып қала береді. 2017 жылы Сырдариядан

Солтүстік Аралға 9 млрд текше метрден астам су түсті. 2021 жылы оның саны азайды. Кіші Аралдың қалыптасуы мен сақталуы жөніндегі бағдарлама қазіргі Қазақстанның елеулі жетістігіне айналды, қазір бұл жұмысты жалғастыру және дамыту маңызды. Бірінші кезекте, Өзбекстанмен келіссөздер барысында және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықта.

Жоғарыда сипатталған жағдайларды ескере отырып, Қазақстан трансшекаралық өзендер проблемасын талқылаудың мәнін елемеуге немесе төмендетуге шамасы келмейді. Сонымен қатар, жұмыс тек тікелей көршілермен ғана емес, сонымен қатар халықаралық құрылымдар аясында да жүзеге асырылады. Бұл тізімге БҰҰ-ның Еуропалық экономикалық комиссиясы, БҰҰ-ның Орталық Азия үшін алдын алу дипломатиясы жөніндегі өңірлік орталығы, ЕҚЫҰ, Дүниежүзілік банк, Еуразиялық Даму Банкі, ЭСКАТО кіреді. Ортақ шекаралардың жоқтығына қарамастан, Қазақстан ЕО, АҚШ және басқа мемлекеттермен белсенді су ынтымақтастығын жүзеге асырады [25].

ҚР трансшекаралық контексте қоршаған ортаға әсерді бағалау туралы конвенцияға, трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану жөніндегі конвенцияға, негізінен суда жүзетін құстардың мекендейтін жері ретінде халықаралық маңызы бар сулы-батпақты жерлер туралы конвенцияға қосылды.

Барлық туындаған мәселелер сындарлы диалог арқылы шешіледі. Осы мақсатта Қазақстан көпжақты ынтымақтастық тетіктері, сондай-ақ екіжақты комиссиялар мен жұмыс топтары шеңберінде көптеген жылдар бойы барлық шектес елдермен белсенді өзара іс-қимыл жасап келеді. Қазақстандық делегациялар ірі халықаралық конференцияларға, семинарлар мен форумдарға үнемі қатысады. Астана сонымен қатар трансшекаралық су мәселелерін қозғайтын бірқатар халықаралық табиғат қорғау Конвенциялары мен келісімдерінің қатысушысы болып табылады.

Трансшекаралық су ресурстары мәселелері бойынша БҰҰ-ның

Еуропалық экономикалық комиссиясы, БҰҰ-ның Орталық Азия үшін алдын алу дипломатиясы жөніндегі өңірлік орталығы, ЕҚЫҰ, Дүниежүзілік банк, Еуразиялық Даму Банкі, ЭСКАТО сияқты халықаралық ұйымдармен тығыз жұмыс істеу жолға қойылған. Ортақ шекаралардың жоқтығына қарамастан, Қазақстан ЕО, АҚШ және басқа мемлекеттермен белсенді су ынтымақтастығын жүзеге асырады.

Германияның халықаралық ынтымақтастық қоғамы (GIZ), Швейцарияның даму және ынтымақтастық агенттігі (SDC), Халықаралық су ресурстары бюросы (IOW), АҚШ-тың халықаралық даму агенттігі (USAID) және шет елдердің басқа да мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдары Орталық Азия аумағында бірлескен жобаларды іске асыруда консультациялық және донорлық көмек көрсетеді.

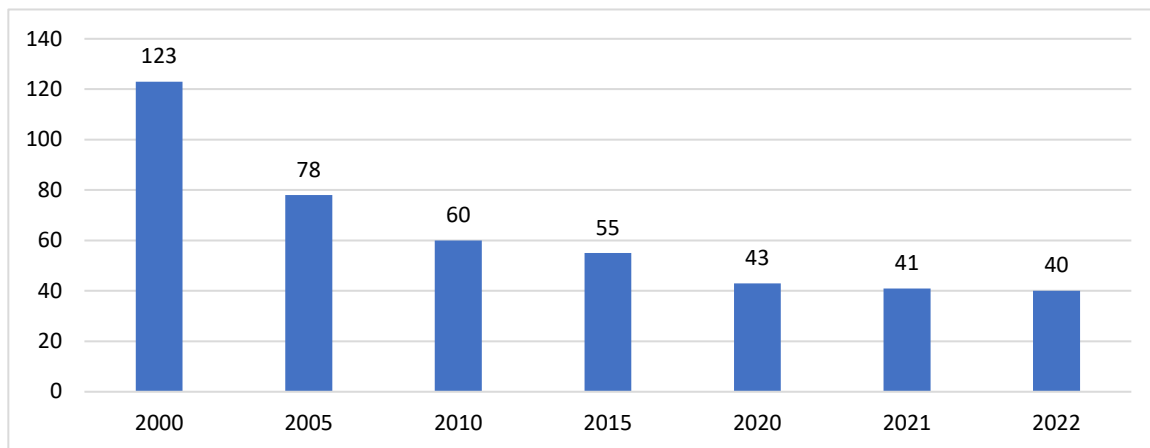
DELFA университетінің мамандарының бағалауы бойынша, алдағы екі онжылдықта Қазақстандағы тұщы су проблемасы тереңдей бастайды. Траншекаралық өзендерден су ағынының тұрақтылығы осы "су стрессінің" тереңдігіне елеулі әсер етеді, сондықтан елдің осы саладағы ұлттық мүдделерін қамтамасыз ету жөніндегі

жұмыс аса маңызды мәнге ие және Қазақстанның көрші елдермен қарым-қатынасында басым позицияларға ие болуға тиіс.

Әлемдік су нарығының коммуналдық және өнеркәсіптік тұтынушыларының операциялық және күрделі шығындарының сомасы 2023 жылға қарай 914,9 миллиард долларға дейін өседі деп күтілуде (2018 жылғы 770 миллиардпен салыстырғанда) [26].

Статистикалық мәліметтерге сүйенетін болсақ, Қазақстан Республикасында бір адам күніне орта есеппен 1,5-тен 3,0 литрге дейін тұтынады. Алайда, бір адамның денсаулығын қамтамасыз ету үшін (мысалы, санитарлық тазарту) күніне 50-ден 100 литрге дейін су жұмсалады. Сонымен қатар, тамақ өндіру үшін (дәлірек айтсақ, егістік жерлерді суару) бір адамға күніне 3-4 текше метр жаңбыр суы жұмсалады.

Экономикалық қызмет түрлері бойынша су тұтынудың жалпы көлемі мен су тұтыну көлемдері жылына миллион текше метрмен өлшенеді; ЖІӨ бірлігіне су тұтынудың жалпы көлемі халықаралық доллармен текше метрмен (2017 жылғы сатып алу қабілетінің тепе-теңдігінің тұрақты бағасымен) көрсетіледі [27] (Сурет 2).

Ескерту: Авторлармен Ұлттық статистика бюросы Қазақстан Республикасының стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің индикаторларына сүйеніп жасалған. https://stat.gov.kz/ecologic-indicators/28428/water_consumption%5Cn/

Сурет 2 - ЖІӨ бірлігіне шаққандағы жалпы су тұтыну (м3/1000 халықаралық доллар)

Планетаның халқы шамамен 7,594 миллиард адамды құрайды және тез өсуде. Инфрақұрылым шығындары барлық жерде өсуде. Бұл АҚШ-қа да қатысты, олар" алдағы 20 жыл ішінде

(2019 жылдан бастап) су инфрақұрылымына жылына 109 миллиард доллар инвестиция салады деп [26].

Мұның бәрі суды маңызды

қаржылық активке айналдырады, ал тиісті компаниялар ұзақ мерзімді портфельдерге инвестиция салуға жақсы үміткер болады.

Қорытындылай келгенде көрші мемлекеттер өздеріне қанша су алса да, Қазақстанға қаншалықты аз жеткізілсе де, елдегі судың жағдайы оны сауатты пайдаланса, әлдеқайда жақсы болар еді. ҚР-да, біріншіден, ескі, тозығы жеткен арналар мен ағып жатқан құбырлар арқылы тасымалдау кезінде көп су жоғалады. Екіншіден, пайдаланушылардың өздері оны үнемдеуге тырыспайды. Бұл әсіресе фермерлер мен шаруаларға қатысты. Атап айтқанда, жердің тек 16%-ында тамшылатып суару және жаңбырлату машиналары қолданылады. Ауыл шаруашылығы барлық судың 63%-ын тұтынады және тасымалдау кезінде оның жартысын жоғалтады. Осыған сүйене отырып, экологиялық белсенділер субсидиялар, жеңілдікті несиелер беруді және ресурстарды үнемдейтін технологиялар мен тәжірибелерді барынша пайдаланатын өндірушілерге ғана басқа қолдау көрсетуді ұсынады [20].

Талқылау және қорытындылар

Орталық Азиядағы трансшекаралық өзендерді бірлесіп пайдаланудың негізгі мәселелері (жылдың әр мезгілінде суды бөлу, гидроэнергетика және т.б.) бүгінгі күнге дейін шешілмеген күйінде қалып отыр. Орталық Азия елдері арасындағы дипломатиялық ынтымақтастықтың тиімсіздігі тек әр елдің ұлттық мүдделерін ұстануға байланысты.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Орталық Азия елдері су ресурстары бойынша көптеген мемлекетаралық келісімдерге қол қойды және су мәселелерін реттеуге арналған мемлекетаралық органдар (ХҚЕС, ХҚКБ) құрды. Алайда, жүргізілген зерттеу барлық қабылданған шаралар тек декларативті сипатта болатындығын және толық жүзеге асырылмайтындығын көрсетеді. Өңірде нақты өзара іс-қимылдың болмау проблемасы сақталуда, елдердің өзара мүдделерін ескере отырып, өңірдің барлық республикаларын су дипломатиясы

процестеріне тарту қажет.

Осыған сүйене отырып, Орталық Азия елдері өңірдегі су мәселелерін реттеуге "бірыңғай өңірлік тәсілді" қолдануы қажет.

Ауғанстанды қоса алғанда, Орталық Азияның барлық мемлекеттерінің қатысуымен институционалдық тетіктерді жетілдіру, сондай-ақ өңірлік, екіжақты, көп жақты деңгейлерде БҰҰ ЕЭК үлгісі бойынша ынтымақтастықтың қағидаларын, рәсімдері мен негізін қалаушы қағидастарын әзірлеу қажет.

Су заңнамасының саласы жаһандық және аймақтық мүдделер аспектілеріне сәйкес құрылымдалуы және бассейнің Бірыңғай аймақтық экономикасы ретінде қарастырылуы керек.

ЕАДБ талдаушылары суармалы жерлердің әлеуетін сақтау және Орталық Азиядағы суды пайдалану тиімділігін жақсарту үшін төмендегі практикалық қадамға шоғырлануды ұсынады. Осы қадамдарды орындау 2028 ж. келешекте Арал теңізі бассейніндегі суағардың күтілетін елеулі өзгерістеріне дайындалуға және күтілетін су тапшылығының ұлғаюының орнын толтыруға мүмкіндік береді.

Бірінші кезекте өңірге шоғырландырылған өңірлік тәсіл қажет.

Ең тиімді шешімдердің бірі Орталық Азияның халықаралық су-энергетикалық консорциумын (ОА СЭК) құру болып табылады. Консорциум энергетикалық жобалармен қатар суару жобаларын жүзеге асыруға назар аударуы мүмкін. Оны құру көпжақты Даму банктерінің (ХҚДБ) өңір мемлекеттерімен өзара іс-қимылы мен диалогын жеңілдетеді.

Консорциумдар жекелеген ірі инвестициялық жобаларды (ірі гидротехникалық объектілер) іске асыру үшін де құрылуы мүмкін. ХҚДБ ынтымақтастығы суаруға инвестиция тарту мәселесін шеше алар еді. Өңірде жұмыс істейтін ХҚДБ күрделі жобаларды бірлесіп іске асыра отырып, қосымша қаржы ресурстарын тарта отырып және күрделі жобаларды тиімді қаржылық қолдауды қамтамасыз ете отырып, қаржы операторлары ретінде әрекет ете алады.

Заманауи суару жабдықтарына

мамандандырылған аймақтық өндірістік-сервистік кластерді құру ұсынылады. Суармалы жер көлемі бойынша Орталық Азия Қытайдан, Үндістаннан, АҚШ-тан және Пәкістаннан кейін әлемде бесінші орында (жиынтығында) және 140-320 миллион долларлық суару жабдықтарының сыйымды нарығы болып табылады. Бұл әлемдік нарықтың 4-8% құрайды [20].

Ауғанстанмен ынтымақтастықты нығайту бойынша Орталық Азия елдерінің ұстанымын шоғырландыру өзекті болып көрінеді. Орталық Азияның су ресурстарын басқарудың қолданыстағы тетіктерінде, оның ішінде ХҚЕС платформасында және трансшекаралық су ресурстары саласына тартылған басқа да өңірлік ұйымдарда әріптестік схемасын ұсынған жөн.

Суды үнемдеуге көшу қаржылық ресурстармен қамтамасыз етілуі керек және институционалдық шешімдерді қажет етеді.

Орталық Азияның су-ирригациялық жүйелерін дамыту елеулі инвестицияларды, оның ішінде мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӨ) форматында тартуды қажет етеді. МЖӨ қолданудың көптеген жағдайлары арқылы баяндамада зерттелген әлемдік тәжірибе қаржыландырудың бұл түрі тиімді екенін көрсетеді. Бюджет қаражатынан басқа, мұндай жобаларды қаржыландыру үшін ХҚДБ-ның қаржылық ресурстары да жоғары маңызға ие.

Су пайдаланушылар қауымдастығының (СПҚ) қатысуымен шаруааралық арналарда және фермерлік шаруашылықтарда судың

дұрыс есебін ұйымдастыру өте маңызды. СПҚ-ның ұйымдық-құқықтық мәртебесін нығайту су ресурстарын пайдалануға қатысты СПҚ-ның жауапкершілігі мен міндеттемелерін арттырады. Бұл шаралар кейіннен шаруа қожалықтары үшін ақылы су беру қызметтері жүйесіне көшуге мүмкіндік береді.

Инвестициялық аударымдарды тарифке біртіндеп енгізу бюджеттік су шаруашылығы ұйымдарына ирригациялық жүйелерді салуға, жаңғыртуға және жаңартуға инвестицияларды жүзеге асыруға көмектеседі.

Ұзақ уақыт бойы Орталық Азияда су ресурстарын пайдалану мәселелері өңірдің өз шеңберінде шешілді. Келісілген шешім болмаған жағдайда бұл процеске БҰҰ Даму бағдарламасының (БҰҰДБ), Еуропалық экономикалық комиссияның (ЕЭК), американдық халықаралық даму агенттігінің (ЮСАИД) өкілдері қосылды. Алайда, Орталық Азиядағы су проблемасын шешу өте қиын, өйткені мұнда халықаралық құқықтың нормалары, оның ішінде халықаралық өзендер, көлдер туралы конвенциялар және т. б. іс жүзінде жұмыс істемейді.

Бүгінгі таңда мәселенің маңыздылығын және оның әсерінің ықтимал теріс салдарын түсіну Орталық Азия өңірі мемлекеттерінің басқарудың барлық деңгейлерінде бар. Сондай-ақ, Орталық Азияның су ресурстарын қорғау және пайдалану мәселелері бойынша Мемлекетаралық келіссөздер процесінің тетігі мен әдістерін одан әрі жетілдіру қажет екені анық.

Әдебиеттер тізімі

1. Abdullaev, I., Akhmedov, Sh. Financing Infrastructure in Central Asia / I. Abdullaev, Sh. Akhmedov // Unlocking Private Investment in Sustainable Infrastructure in Asia, Chapter 5. – 2022. Book. – P. 72-89. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/oa-edit/10.4324/9781003228790/unlocking-private-investment-sustainable-infrastructure-asia>
2. Реконструкция гидротехнических сооружений вдоль главной водной артерии города ведется в Ишиме с 2018 года. – Новости Ишима. – 2020. <https://ishimka.ru/news/6/13594/>.
3. Соглашение между Республикой Казахстан, Республикой Кыргызстан, Республикой Узбекистан, Республикой Таджикистан и Туркменистаном «О сотрудничестве в сфере совместного управления использованием и охраной водных ресурсов межгосударственных источников». – Межгосударственная координационная водохозяйственная комиссия Центральной Азии. – 1992. http://www.icwc-aral.uz/statute1_ru.htm

4. Nukus Declaration of the Central Asian states and international organizations on sustainable development of the Aral Sea. – International Water Law Project. – 1995. https://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/nukus_declaration_rus.pdf
5. Соглашение между Правительством Республики Казахстан, Правительством Кыргызской Республики и Правительством Республики Узбекистан об использовании водно-энергетических ресурсов бассейна реки Сырдарья. – Закон.kz. – 1998. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1034863&pos=3;-120#pos=3;-120
6. Алматинская декларация. – CAWater. – 1997. <http://www.cawater-info.net/library/rus/almaty.pdf>
7. Соглашение между Правительством Республики Казахстан, Правительством Кыргызской Республики и Правительством Республики Узбекистан об использовании водно-энергетических ресурсов бассейна реки Сырдарья. – CAWater. – 1998. <http://www.cawater-info.net/library/rus/gov1.pdf>
8. Решение Совета глав государств-членов Организации «Центрально-Азиатское Сотрудничество» О дальнейшем развитии интеграционных процессов на евразийском пространстве. – Continent. – 2005. – URL:https://continent-online.com/Document/?doc_id=30727529
9. Қазақстан Республикасының Үкіметтері, Қырғыз Республикасының Үкіметі мен Өзбекстан Республикасының Үкіметі арасындағы Отын-энергетика және су ресурстарын пайдалану, Орталық Азия өңірінің газ құбырларын салу, пайдалану туралы келісім. - Ташкент, 1996. - 5 сәуір. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000305_
10. Интегрированное управление водными ресурсами в Центральной Азии: Проблемы управления большими трансграничными реками. – Water Global Partnership. – 2014. https://www.gwp.org/globalassets/global/gwp-cacena_images/publications/iwrm-ca-ttp.pdf
11. Abdullaev, I., Wegerich, K., Kazbekov, J. History of water management in the Aral Sea Basin / I. Abdullaev, K. Wegerich, J. Kazbekov // The Aral Sea Basin: Water for Sustainable Development in Central Asia. – 2019. – P. 8-24.- URL:<https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780429436475/aral-sea-basin>
12. Зонн, И.С., Костякова, А.Н., Жильцов, С.С. Трансграничные реки Казахстана и Китая / И.С. Зонн, А.Н. Костякова, С.С. Жильцов // Экономика и управление. – 2018. № 4(27). – P. 83-89. <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2021/01/CA.D.366-Transgranichnye-reki-Kazahstana-i-Kitaja.pdf>
13. Albrecht, T.R., Gerlak, A.K. Beyond the basin: Water security in transboundary environments / T.R. Albrecht, A.K. Gerlak // Water Security. – 2022. № 17. – P. 2-49. <https://pdf.sciencedirectassets.com/314891/1-s2.0-S2468312422X00047/1-s2.0-S2468312422000153/am.pdf?X-Amz-Security-Token>
14. Зиганшина, Д. Сборник избранных соглашений касательно вопросов управления водными ресурсами в бассейне реки Амударья / Д. Зиганшина // НИЦ МКВК. – 2017. – P. 6-78. http://www.cawater-info.net/library/rus/amudarya_2017.pdf
15. Адылбекова, К. Большой Афганский канал: как Узбекистану и Туркменистану подготовиться к новой угрозе водного кризиса?. – Институт по освещению войны и мира «Cabar» - 2023. <https://cabar.asia/ru/author/kunduzadylbekova>
16. Niginakhon, S. The Taliban's New Canal Threatens Water Security in Uzbekistan and Turkmenistan. – The Diplomat. – 2023. https://thediplomat.com/2023/07/the-talibans-new-canal-threatens-water-security-in-uzbekistan-and-turkmenistan/?fbclid=IwAR3qhsz8HwZXon9D5WFH_Mcyz8HN5E8YJxhe0CQeqHuQTsOpsr4Mr800HiA
17. Dukhovny, V.A., Sokolov, V.I., Ziganshina, D.R. The Role of Donors in Addressing Water Problems in Central Asia / V.A. Dukhovny, V.I. Sokolov, Ziganshina, D.R. // Irrigation and Drainage. – 2016, № 65. – P. 79-85. <https://doi.org/10.1002/ird.1913>
18. Итоги 2023 года в сфере водных ресурсов и ирригации. – Министерство водных ресурсов и ирригации. – 2023.- URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/water/press/news/details/680764?lang=ru>
19. Водные ресурсы. – Всемирного Банк. – 2022.- URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/topic/water/overview>
20. Каукуенов, А. Водная дипломатия. Как Казахстан решает проблему трансграничных рек / А. Каукуенов // Интернет-газета Zona.kz. – 2022. https://zonakz.net/authors/?author_id=3438
21. Сугурбаева, Д. Как Казахстан и Россия решают общие проблемы трансграничных рек / Д. Сугурбаева // Baigenews. – 2023. https://baigenews.kz/kak-kazahstan-i-rossiya-reshayut-obshchie-problemy-transgranichnyh-rek-rasskazal-ekspert_163776
22. Утюпин, Д. Китай забирает всё больше воды из трансграничных рек: что может сделать Казахстан / Д. Утюпин // Orda. – 2023. <https://orda.kz/kitaj-zabiraet-vsyo-bolshe-vody-iz-transgranichnyh-rek-chto-mozhet-sdelat-kazahstan/>
23. Sehring, J., Schmeier, S., Horst, R., Offutt, A., Sharipova, B. Diving into Water Diplomacy –

Exploring the Emergence of a Concept / J. Sehring, S. Schmeier, R. Horst, A. Offutt, B. Sharipova // *Diplomatarica*. – 2022. – P. 2-19.- URL: https://brill.com/view/journals/dipl/4/2/article-p200_003.xml

24. Эффективная ирригация и водосбережение в Центральной Азии. – Евразийский Банк Развития. – 2023. <https://eabr.org/analytics/special-reports/effektivnaya-irrigatsiya-i-vodosberezhenie-v-tsentralnoy-azii/>

25. Кукушкина, А.В., Содиков, Ш.Д. Проблема международного правового статуса водных ресурсов в Центральной Азии / Кукушкина, А.В., Содиков, Ш.Д. // *Современная жизнь в науке*. – 2018. № 12. – P. 31-39.- URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-mezhdunarodnogo-pravovogo-statusa-vodnyh-resursov-v-tsentralnoy-azii/viewer>

26. Инвестирование в водные ресурсы - разумное долгосрочное вложение. – *Investing.com*. – 2020. https://ru.investing.com/analysis/article-200275912?utm_source=google&utm_medium%20=cpc&utm_campaign=21011399916

27. Экологические индикаторы мониторинга и оценки окружающей среды. - Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – 2023.- URL: https://stat.gov.kz/ru/ecologic-indicators/28428/water_consumption%5Cn/

References

1. Abdullaev, I., Akhmedov, Sh. Financing Infrastructure in Central Asia / I. Abdullaev, Sh. Akhmedov // *Unlocking Private Investment in Sustainable Infrastructure in Asia*, Chapter 5. – 2022. Book. – P. 72-89.

2. Реконструкция гидротехнических сооружений вдоль главной водной артерии города vedetcia Реконструкция гидротехнических сооружений вдоль главной водной артерии города v Ishime s 2018 goda. – *Novosti Ishima*. – 2020. <https://ishimka.ru/news/6/13594/>

3. Soglashenie mezhdu Respublikoy Соглашение между Республикой Казахстан, Республикой Кыргызстан, Республикой Узбекистан, Республикой Таджикистан и Туркменистаном «О сотрудничестве в сфере совместного управления использованием и охраной водных ресурсов межгосударственных источников». – *Mezhgosudarstvennaya koordinatsionnaya vodohozyajstvennaya komissiya Central'noj Azii*. – 1992. http://www.icwc-aral.uz/statute1_ru.htm

4. Nukus Declaration of the Central Asian states and international organizations on sustainable development of the Aral Sea. – *International Water Law Project*. – 1995. https://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/nukus_declaration_rus.pdf

5. Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan, the Government of the Kyrgyz Republic and the Government of the Republic of Uzbekistan on the use of water and energy resources in the Syrdarya River basin. – *Zakon.kz*. – 1998. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1034863&pos=3;-120#pos=3;-120

6. Almaty Declaration. – *CAWater*. – 1997. <http://www.cawater-info.net/library/rus/almaty.pdf>

7. Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan, the Government of the Kyrgyz Republic and the Government of the Republic of Uzbekistan on the use of water and energy resources in the Syrdarya River basin. – *CAWater*. – 1998. <http://www.cawater-info.net/library/rus/gov1.pdf>

8. Decision of the Council of Heads of Member States of the Organization of Central Asian Cooperation On the further development of integration processes in the Eurasian space. – *Continent*. – 2005. – URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30727529

9. Agreement between the Governments of the Republic of Kazakhstan, the Government of the Kyrgyz Republic and the Government of the Republic of Uzbekistan on the use of fuel and energy and water resources, construction and operation of gas pipelines of the Central Asian region. - Tashkent, 1996. - April 5. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000305_

10. Integrated Water Resources Management in Central Asia: Challenges in Managing Large Transboundary Rivers. – *Water Global Partnership*. – 2014. https://www.gwp.org/globalassets/global/gwp-cacena_images/publications/iwrm-ca-ttp.pdf

11. Abdullaev, I., Wegerich, K., Kazbekov, J. History of water management in the Aral Sea Basin / I. Abdullaev, K. Wegerich, J. Kazbekov // *The Aral Sea Basin: Water for Sustainable Development in Central Asia*. – 2019. – P. 8-24.- URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780429436475/aral-sea-basin>

12. Zonn, I.S., Kostyakova, A.N., Zhiltsov, S.S. Transboundary rivers of Kazakhstan and China / I.S. Zonn, A.N. Kostyakova, S.S. Zhiltsov // *Economics and management*. – 2018. No. 4(27). – p. 83-89. <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2021/01/CA.D.366-Transgranichnye-reki-Kazahstana-i-Kitaja.pdf>

13. Albrecht, T.R., Gerlak, A.K. Beyond the basin: Water security in transboundary environments / T.R. Albrecht, A.K. Gerlak // *Water Security*. – 2022. № 17. – P. 2-49. <https://pdf.sciencedirectassets.com/314891/1-s2.0-S2468312422X00047/1-s2.0->

S2468312422000153/am.pdf?X-Amz-Security-Token

14. Ziganshina, D. Collection of selected agreements regarding issues of water resource management in the Amudarya River basin / D. Ziganshina // SIC ICWC. – 2017. . http://www.cawater-info.net/library/rus/amudarya_2017.pdf

15. Adylbekova, K. The Great Afghan Canal: how can Uzbekistan and Turkmenistan prepare for the new threat of a water crisis?. – Institute for Coverage of War and Peace “Cabar” - 2023. <https://cabar.asia/ru/author/kunduzadylbekova>

16. Niginakhon, S. The Taliban's New Canal Threatens Water Security in Uzbekistan and Turkmenistan. – The Diplomat. – 2023. https://thediplomat.com/2023/07/the-talibans-new-canal-threatens-water-security-in-uzbekistan-and-turkmenistan/?fbclid=IwAR3qhsz8HwZXon9D5WFH_Mcyz8HN5E8YJxhe0CQeqHuQTsOpsr4Mr800HiA

17. Dukhovny, V.A., Sokolov, V.I., Ziganshina, D.R. The Role of Donors in Addressing Water Problems in Central Asia / V.A. Dukhovny, V.I. Sokolov, Ziganshina, D.R. // Irrigation and Drainage. – 2016, № 65. – P. 79-85. <https://doi.org/10.1002/ird.1913>

18. Results of 2023 in the field of water resources and irrigation. – Ministry of Water Resources and Irrigation. – 2023. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/water/press/news/details/680764?lang=ru>

19. Water resources. – World Bank. – 2022. <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/topic/water/overview>

20. Kaukenov, A. Water diplomacy. How Kazakhstan solves the problem of transboundary rivers / A. Kaukenov // Internet newspaper Zona.kz. – 2022. https://zonakz.net/authors/?author_id=3438

21. Sugurbaeva, D. How Kazakhstan and Russia solve common problems of transboundary rivers / D. Sugurbaeva // Baigenews. – 2023. – URL: https://baigenews.kz/kak-kazahstan-i-rossiya-reshayut-obschie-problemy-transgranichnyh-rek-rasskazal-ekspert_163776

22. Utyupin, D. China is taking more and more water from transboundary rivers: what Kazakhstan can do / D. Utyupin // Orda. – 2023. <https://orda.kz/kitaj-zabiraet-vsyo-bolshe-vody-iz-transgranichnyh-rek-chto-mozhet-sdelat-kazahstan/>

23. Sehring, J., Schmeier, S., Horst, R., Offutt, A., Sharipova, B. Diving into Water Diplomacy – Exploring the Emergence of a Concept / J. Sehring, S. Schmeier, R. Horst, A. Offutt, B. Sharipova // Diplomarica. – 2022. – P. 2-19. - URL: https://brill.com/view/journals/dipl/4/2/article-p200_003.xml

24. Efficient irrigation and water conservation in Central Asia. – Eurasian Development Bank. – 2023. <https://eabr.org/analytics/special-reports/effektivnaya-irrigatsiya-i-vodosberezhenie-v-tsentralnoy-azii/>

25. Kukushkina, A.V., Sodikov, Sh.D. The problem of the international legal status of water resources in Central Asia / Kukushkina, A.V., Sodikov, Sh.D. // Modern life in science. – 2018. № 12. – P. 31-39. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-mezhdunarodnogo-pravovogo-statusa-vodnyh-resursov-v-tsentralnoy-azii/viewer>

26. Investing in water resources is a smart long-term investment. – Investing.com – 2020. https://ru.investing.com/analysis/article-200275912?utm_source=google&utm_medium%20=cpc&utm_campaign=21011399916

27. Environmental indicators of environmental monitoring and assessment. - Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. – 2023. – URL: https://stat.gov.kz/ru/ecologic-indicators/28428/water_consumption%5Cn/

СПОРНЫЕ ВОПРОСЫ ПО ИНТЕГРАЦИОННОМУ УПРАВЛЕНИЮ ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Альбина ПРНИЯЗОВА, докторант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, a.prniazova@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-8003>

Алексей ВОЛКОВ, к.и.н., Чрезвычайный и Полномочный Посол, директор Института дипломатии Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, aleksey.volkov@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9607-4949>

CONTROVERSIAL ISSUES ON INTEGRATED WATER RESOURCES MANAGEMENT IN CENTRAL ASIA AND WAYS TO SOLVE THEM

Albina PRNIYAZOVA, Doctoral student at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, a.prniazova@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-8003>

Alexey VOLKOV, Candidate of Historical Sciences, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary, Director of the Institute of Diplomacy, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, aleksey.volkov@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9607-4949>